

tiget: »Du har en for en Kvinde helt mærkelig sanselig bred Pensel« (26.3. 1883). Han brød sig således ikke umiddelbart om banebrydende stykker som *En Hanske* eller *En Folkefiende*, hvori mod hun forstod, at selv om Bjørnsons stykke måske ikke stod særlig højt som kunstværk, så lå dets betydning »andetsteds« (15.9. 1883). Mod hans kritiske sans for fortælle teknik og sprogføring satte hun sin hensynsløse sandhedssøgen: »hvis jeg kommer at skrive, så vil det blive en fortælrende spot over livet [...] over den måde hvorpå det leves. Og så er det dog igunden synd at spotte de stakkels mennesker, for de står jo der hvor de sættes, og de har at ta'e fat, der hvor de forrige slap« (7.3. 1883). *Elskede Amalie* giver et nuanceret indblik i baggrunden for det moderne ægteskabs forlis, og den kvindelitteratur der kom ud af det.

*Lene Myong Petersen*

## **Feministisk litteraturteori**

Irene Iversen (red.): *Feministisk litteraturteori*, Oslo 2002 (Pax Forlag).

I indledningen til sin store antologi, *Feministisk litteraturteori* (342 s.), slår redaktøren Irene Iversen, der er professor i litteraturvidenskab ved Oslo Universitet, fast, at den feministiske litteraturforskning, som for alvor vandt akademisk fodfæste i 1970'erne, først og fremmest er historien om en succes; en succes der handler om såvel kvalitativ som kvantitativ ekspansion samt grundlæggende forandringer af stivnede

opfattelser af litteratur og litteraturhistorie. Men ingen succes uden modstand. Feministisk litteraturteori er blevet, og bliver fremdeles, mødt med lige gyldighed (i bedste fald) og dæmonisering (i værste fald) fra dele af den etablerede og maskulint dominerede forskningsverden.

Den feministiske litteraturforskning udgør i dag en mindre del af det store og tværfaglige felt, som går under navnet feministisk teori, og det er ikke forkert, når det almindeligvis påpeges, at netop den feministiske litteraturforskning op gennem 1990'erne har befundet sig i om end ikke en krise, så i en klart underordnet position i forhold til de meget abstrakte kønsfilosofiske diskussioner. Derfor er det omfattende udvalg af litteraturteori i norsk oversættelse, som Iversen har foretaget, mere end velkomment ikke mindst i en dansk kontekst, hvor der stort set ikke oversættes feministisk teori af nogen art.

Hovedparten af teksterne er forfattet af toneangivende feministiske forskere, som er forankret i det amerikanske universitetssystem: Shari Benstock, Shoshana Felman, Sandra Gilbert, Susan Gubar, Marianne Hirsch, Margaret Homans, Barbara Johnson, Susan Snaider Lanser, Jane Marcus, Jane Tompkins og til dels Elisabeth Bronfen, mens tysk og fransk kritik repræsenteres af Sigrud Weigel og Julia Kristeva. Dertil kommer et bidrag af norske Toril Moi og indiske Gayatri Chakravorty Spivak, som begge bestandigt publicerer og underviser på engelsk.

Med sit udvalg forsøger Iversen ikke at afspejle den kronologiske udvikling inden for feministisk litteraturkritik og teori. Hun er i højere grad interesseret i

at vise hvilke problemstillinger og tema-tikker, der har vist sig centrale for forskningsfeltet i de to foregående årtier.

En af de helt afgørende diskurser i nyere feministisk litteraturforskning udspringer af den hastigt voksende postkoloniale teoridannelse. Her er Spivak absolut det største navn i en feministisk kontekst, og hendes »Tre kvinners tekster og en kritik af imperialismen« (1985) er da også en af de mest interessante og radikale tekster. Iversen har medtaget. Grundlæggende beskæftiger Spivak sig med *fortolkningens politik*; eller rettere spørgsmålet om, hvordan vi i dag vælger at læse forfattere som fx Brontë-søstrene, når vi nu engang har erkendt, at imperialismen var den måske mest grundlæggende diskurs i 1800-tallets Europa. Det er ikke så meget påvisningen af, at vestlig kultur hviler på et imperialistisk fundament, som påstanden om feminismens meddelagtighed, der oprindeligt provokerede mange. I »Tre kvinners tekster ...« griber Spivak da også direkte efter hjertet i den feministiske kanon: Charlotte Brontës *Jane Eyre*, Mary Shelleys *Frankenstein* og Jean Rhys' *Wide Sargasso Sea*.

Spivak opererer med et begreb, hun kalder »worldling«, hvilket betegner Vestens konstruktion af »den tredje verden«. Gennem politiske, filosofiske og skønlitterære diskurser skabes en fantasi om ikke-vestlige kulturer; diskurser som er del af en imperialistisk strategi, der legitimerer såvel åndelig som konkret økonomisk udbytning af »den tredje verden«. At især 1800-tallets skønlitteratur – inklusiv feminismens mest kanoniserede værker – reproducerer imperialismens aksiomer, viser Spivak gennem en læsning af *Jane Eyre*.

Charlotte Brontë lader sin kvindelige protagonist Jane foretage en åndelig dannelsesrejse. Ved historiens begyndelse indtager Jane en tredobbelts marginal position (som kvinde, forældreløs og uden familie) men rejsen leder hende frem mod en position som dannet individ og som et helt og autonomt subjekt. Det er Spivaks pointe, at denne position realiseres på bekostning af de koloniserede Andre; hvad enten det er den kreolske Bertha Mason, halvt menneske halvt dyr, som Rochester har spærret inde på loftet, eller de vilde hedninge, som fætterten St. John ønsker at frelse.

Til slut står Jane ved Rochesters side, solidt forankret i det Spivak kalder 'familien inden for loven', hvorimod Bertha er død og borte uden nogen sinde at have haft mulighed for at foretage den samme dannelsesrejse fra marginaliseret ikke-individ til subjekt og individualist. Spivak er højest kritisk overfor, hvad hun mener er tekstens reproduktion af imperialismens læresætninger, men i særdeleshed den kanonisering af værket, som feministiske litteraturer har foretaget. Med sin ukritiske hyldest af den åndelige dannelsesrejse, en rejse hvis præmis er udslettelse af den koloniserede Anden, formår feminismen ikke at sætte sig ud over den imperialistiske undertrykkelse. Deri består meddelagtigheden.

En anden interessant tekst er skrevet af Toril Moi, hvis »Å tilegne sig Bourdieu« (1991) er et forsøg på at anskueliggøre det feministiske potentiale i Bourdieus kultursociologi. Selv om Moi publicerede artiklen for snart tretten år siden, synes Bourdieu kun langsomt at nå ud til den feministiske teoretisering, som bedrives fra humanvidenskabeligt hold. For feminister

forankret i samfundsvidenskaberne har det forholdt sig lidt anderledes. Alligevel kan det undre en smule, at Bourdieu har haft så svært ved at opnå tværfaglig feministisk bevågenhed. Moi begrunder dels dette med, at Bourdieu først relativt sent er nået ud til det engelsk-talende publikum, dels at hans teori i højere grad tilhører fransk sociologi, strukturalisme og i nogen grad marxisme end poststrukturalismen, som må siges at have været det store dyr i åbenbaringen for feminismen i 1980'erne og 90'erne.

En væsentlig grund til Moïs begejstring for Bourdieu er, at han nægter at skelne mellem vigtige og ikke-vigtige temaer; alting lige fra modebeklædning og musiksmag til boligindretning, sport og studentens velbefindende eller det modsatte, når professoren tiltaler hende, kan analyseres. På den måde er Bourdieu brugbar for feminismens bestræbelser på at ophæve skellet mellem det offentlige og det private, det væsentlige og det uvæsentlige. For Moi tilbyder Bourdieus teori indlysende redskaber til at knytte betydningen af hverdagen sammen med en større samfundsvidenskabelig magtanalyse.

Endnu vigtigere er det, at Bourdieus teorier muligvis gør os i stand til at koncipere køn som social kategori på en måde, så vi undgår at reproducere den ufrugtbare diskussion mellem essentialisme og antiessentialisme, en diskussion der har domineret det feministiske teorifelt i 1990'erne, og som Moi selv har været stærkt engageret i som kritiker af poststrukturalistisk feministisk teori, især af Judith Butler. Moi skriver, at ifølge Bourdieu er sexismen det samme som essentialisme, en essentialisme, der benyttes til at forud-

sige og dermed kontrollere vores adfærd. Under den bestandige henvisning til biologien giver den sociale konstruktion af kønnet indtryk af at være »naturligt«<sup>1</sup> begrundet. Det sociale køn kommer dermed til at fremstå som *doxa*, noget der ikke kan stilles spørgsmålstegn ved.

Skønt der således ikke kan herske tvivl om, at Bourdieus kønssyn er antiessentialistisk, og at han anskuer kønnet som en social konstruktion, står det alligevel ikke helt klart, *hvordan* han præcist formår at transcendere diskussionen mellem essentialisme og antiessentialisme. Jeg synes heller ikke, man helt får svar på, hvorledes Bourdieu forholder sig til materialitetens betydning. Og skelner han overhovedet mellem »sex«<sup>2</sup> og »gender«<sup>3</sup>? Som en slags opsummering skriver Moi at »kønnsbaserte forskjeller er verken essentialistiske eller rene signifikanter, eller et spørgsmål om realisme eller nominalisme, men et spørgsmål om social praksis«<sup>4</sup> (p. 266). For egen regning anfører hun videre, at hverken kønsforskellen eller kønsidentiteten kan dekonstrueres væk; reelle sociale ændringer er nødvendige, hvis kønskategoriernes skal tilføres ny betydning. Jeg synes, at Moi her får reduceret især den poststrukturalistisk informerede feminisme til at mene, at kønnet er en rent sproglig opfindelse, og at social og politisk forandring derfor er uinteressant. Køn som social praksis, som noget vi gør, er i dag opfattelsen hos stort set alle feminister. Retfærdigvis må det erindres, at der er sket meget siden Moi først publicerede denne artikel, og hun har i senere arbejder præsenteret disse problemstillinger mere indgående inklusive Bourdieus relevans for feminismen. »Å

tilegne sig Bourdieus er under alle omstændigheder en veloplagt introduktion til og anbefaling af Bourdieu.

Der er to altoverskyggende fordele ved *Feministisk Litteraturteori* som ikke direkte hidrører fra de udvalgte tekster; dels Iversens lange og grundige introduktion over mere end 50 sider, dels det faktum, at teksterne er oversat til et skandinavisk sprog og derved når bredere ud. Det er en klar styrke, at Iversen ikke har valgt at lave et udvalg af de mest berømte tekster eller teoretikere; i stedet afspejler samlingen meget fint spændvidden i den akademiske feminisme. Beklageligt er det dog, at der ikke er bidrag, som illustrerer den store indflydelse queer-teori har haft på feministisk kritik og litteraturteori i 1990'erne; bidrag af fx Eve Kosofsky Sedgwick, Judith Butler, Teresa de Lauretis eller Judith Halberstam ville have tilført *Feministisk Litteraturteori* en endnu større troværdighed og bredde. Jeg vil dog ikke tøve med at anbefale bogen, men blot tilføje, at den og svenske Lisbeth Larssons antologi *Feminismen* (1996) fint supplerer hinanden som introduktioner til nyere feministisk teori. Forhåbentlig ser vi snart noget tilsvarende på dansk.

*Ole Wugge Christiansen*

## **Finalt determineret dialektik**

Keld Zeruneith: *Træhesten. Fra Odysseus til Sokrates. En bevidsthedshistorie*, Kbh. 2002 (Gyldendal).

I *Iliaden* afgøres kampen mellem grækere og trojanere som bekendt med en krigslist, hvis bagmand er Odysseus. Keld Zeruneith hævder i sin bog *Træhesten*, at denne krigslist markerer et splitpunkt i den vestlige civilisations udvikling. Den strategiske tankekraft, Odysseus udfolder, mener Zeruneith udgør et brud med heretidens mandlige krigeridealer, der etablerede et umiddelbart sammenfald af krigernes æresbegreber og udfoldelsen af fysisk styrke. I stedet, viser Odysseus' snilde for første gang, at et menneske kan tænke diskursivt, dvs. adskille handling og bevidsthedsverden, ydre og indre, som indtil da har været en enhed« (p. 17).

Dette bevidsthedsskred har for Zeruneith primært betydning ved den menneskeforståelse, det etablerer, og de psykologiske konsekvenser, det indebærer. Odysseus' tankemæssige kapacitet opfattes ikke (kun) som en første litterær repræsentation af en intellektuel figur, men især som en »gryende dannelse af et subjekt i vores forståelse af begrebet« (p. 29). Odysseus-figuren opfattes som en præfiguration af det bevidste subjekt Sokrates, sådan som han idealiserende fremstilles som tekstlig figur i Platons skrifter. Odysseus' strategiske tænkeevne indebærer ikke kun, at tænkning etablerer sig som en samfundsmæssig kraft, men også at der dannes en personlighedstype spaltet mellem handling og intention. Denne splittelse bliver et civilisatorisk vilkår. Odysseus indfører i praksis et medierende led mellem de umiddelbare følelser og behovet for handlingsmæssigt at give efter for dem, nemlig i form af det ideal om mådehold (sofrosyne), der begrebsmæssigt spiller en afgø-